

УДК 338.2.

Н. Ковальчук, здобувач (ВНЗ "Україна")

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ТРАКТУВАННЯ КАТЕГОРІЇ "МАКРОЕКОНОМІЧНИЙ РИЗИК"

Аналізуються сучасні підходи щодо трактування категорії "макроекономічний ризик", пропонується авторське визначення даного системного поняття.

Ключові слова: макроекономічні ризики, системні ризики, мінімізація ризиків, моніторинг ризиків.

Анализируются современные подходы к трактовке категории "макроекономический риск", предлагается авторское определение данного системного понятия.

Ключевые слова: макроэкономические риски, системные риски, минимизация рисков, мониторинг рисков.

The article is analyzed the modern interpretation of the "macroeconomic risk" category and author proposes of this systems conception definition.

Key words: macroeconomics' risks, systems risks, risks of minimization, monitoring of risks.

Постановка проблеми. Наростання дискретності, неоднозначності й невизначеності явищ та процесів усе більшою мірою супроводжує фундаментальні економічні зміни, а ризикові ситуації стають сутнісною характеристикою господарської, підприємницької та бізнесової діяльності. В інституційно-регулятивному аспекті актуальність даної проблеми кореспондується із завданнями удосконалення організаційно-управлінського впливу практично на всі процеси, які тим чи іншим чином націлені на оновлення насамперед виробничого (продуцуючого) потенціалу. Тому на порядку денному здійснюваних наукових досліджень гостро актуалізується завдання уточнення і поглиблення існуючих категорій і понять, особливе місце серед яких займають системні (макроекономічні) ризики. Їх аналіз має першочергове загальнотеоретичне і практичне значення.

Частота виникнення і серйозність впливів макроризиків на глобальну економічну стабільність відчутно зросли, а можливості наявних систем їх мінімізації і управління, які б дозволяли адекватно й ефективно протидіяти можливим негативним наслідкам і загрозам, – відчутно звужуються. "Ми бачимо, що найбільші економічні центри планети до цього часу нестабільні, продовжують генерувати системні проблеми. У сучасному світі – величезна кількість ризиків, які достатнім чином не контролюються". Такий основний висновок зафіксовано у новій доповіді Всесвітнього економічного форуму – "Глобальні ризики 2011" [1].

Стало очевидним, що наявні організаційно-управлінські системи, створені у минулому столітті, уже не в змозі керувати ризиками ХХІ ст. Виходячи з цього, чергові саміти "Групи 20" дійшли згоди, що "всі системно значимі фінансові організації, ринки й інструменти повинні стати предметом відповідного регулювання і нагляду" [2, 3]. Однак попри те, що керівники країн "G-20" стало декларують ініціативи невідкладно створити глобальну мережу своєчасного передбачення та реагування на макроризики, що являють реальну загрозу економічним системам як в національному, так і в глобальному вимірі, ситуація поки що не зазнала кардинальних змін. Глобальні дисбаланси і проблеми узгодження національних макроекономічних політик спостерігаються навіть у рамках "великої двадцятки" [4]. Зазначена очевидність також диктує необхідність значного підсилення наукового впливу на процеси вивчення й аналізу системних макроекономічних ризиків.

Спеціальні дослідження окремих експертів показали, що саме макроризики виявилися на 5-му місці у переліку десяти відтворюваних невизначеностей, які супроводжують суспільне буття [5, С. 16]. Можливості країн та їх урядів реагувати на глобальні ризики та нові економічні потрясіння впали до критичного рівня. При цьому макроекономічні ризики (їх природа, сутнісні

ознаки, чинники зародження, волатильність і перманентність проявів) залишаються найменш дослідженими.

Експертні та аналітичні групи повинні більш чітко й системно виявляти класифікаційні ознаки та окреслювати способи виміру, пропонувати шляхи мінімізації макроекономічних ризиків, тому що саме таким чином можливо актуалізувати увагу на тих невикористаних можливостях, які дозволяють якщо не упередити, то мінімізувати негативні наслідки наявних і тих, що формуються суспільно-економічних невизначеностей. У цьому сенсі на особливу увагу претендують макроекономічні ризики, якими перепоповнені як національні системи господарювання, так і міжнародні фінансово-економічні відносини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зарубіжні й вітчизняні вчені та аналітики останнім часом акцентують все більшу увагу на зазначеній проблематиці. Найбільш вагомий вклад в становлення і розвиток економічних ризиків внесли, насамперед, макроекономісти, а згодом фінансові аналітики, математики, фахівці з інформаційних технологій далекого зарубіжжя. Вирішальну роль у розвитку моделювання економічних (і насамперед, фінансових) ризиків відіграли роботи Нобелівських лауреатів М. Алле, Р. Енгла, К. Ерроу, Д. Канемана, Г. Марковіца, М. Міллера, Ф. Модільяні, П. Самуельсона, Дж. Тобіна, В. Шарпа, М. Шоулса.

Насамперед у наукових дослідженнях цих учених системно і в суто інноваційному вимірі обґрунтована роль ризиків у "ринковій економіці", закладені основи дискретності, оцінювання волатильності ринку та моделювання ризику у залежності від темпів та радикальності змін ризикової ситуації у часовому вимірі.

Роберт Енгл, лауреат Нобелівської премії з економіки 2003 року, у своїй Нобелівській лекції сказав: "Існують ризики, які ми приймаємо, бо винагорода за їх прийняття перевищує можливі втрати. Оптимальна поведінка передбачає прийняття ризиків, які дають високий результат" [6, С. 281]. Нобелівською премією з економіки нагороджений Гаррі Марковіц, першою революційною роботою якого стала праця "Вибір портфеля: ефективна диверсифікація інвестицій", в котрій було викладені засадові принципи формування ефективних портфельів цінних паперів, з так званою моделлю "дохідність – ризик", що вийшла у світ у 1959 р. і стала загальновищаною в економічному світі [6, С. 193].

Комплексність макроризиків проявляється в трьох вимірах – просторі (географічний вимір), часі (історичний вимір), міждисциплінарному стику дисциплін, що несуть в собі згусток суспільної синергії. Ніщо не відбувається поза простором і часом. У контексті такого сприйняття ризик виступає явищем системним, яке несе в собі і позитивний потенціал, і водночас відчутні загрози. Є різновиди ризиків, які практично не містять позитивів, а несуть в собі лише загрози. Насамперед, це

екологічні, техногенні, ноосферні, метрологічні ризики, наднаціональний (в т.ч. комп'ютерний) тероризм тощо.

Зрозуміло, що ризики природних аномалій в стані принести (і уже приносять) колосальні збитки економіці. Змістовна й наукова коректність вимагає якнайширшого аналізу системних ризиків не лише в географічному й історичному аспектах, а і в контексті сучасних еколого-техногенних і власне економічних процесів. Зазначена очевидність зумовлює важливість своєчасного реагування на потенційні та наявні ризики, що супроводжують економічний розвиток кожної країни і України, зокрема.

Метою нашого дослідження є аналіз поняття "макроекономічний ризик" та розроблення його визначення як комплексної категорії, що відбиває такі сутнісні ознаки, як альтернативність, дискретність, волатильність, невизначеність, багатокритеріальність в економічних відносинах та включає особливості сприйняття вказаних характеристик зацікавленими суб'єктами з тим, щоб здійснити оптимальний вибір з низки альтернативних варіантів економічних відносин задля можливості найбільш імовірно-бажаного кінцевого результату.

Категоріальне визначення макроекономічного ризику як системного явища, має великий сенс, тому що недооцінка чи ігнорування якого зумовлює такі системно відчутні негативи, як економічні втрати, фінансові збитки, підприємницькі провали, господарські банкрутства та інші кризові явища. І водночас комплексна оцінка (моніторинг), своєчасне виявлення домінуючих причин та ключових чинників макроекономічних ризиків і невідкладне застосування водночас універсальних й специфічних, стратегічних й оперативних, узгоджених й збалансованих методів щодо їх упередження, мінімізації та оптимізації, як правило, – забезпечує досягнення стратегічних цілей, макроекономічну стабільність і відчутні соціально-економічні ефекти.

Ми виходимо з того, що однією з базових причин макроекономічних ризиків системного характеру є концептуально суперечливі економічні теорії, які зумовлюють помилки інституціональної політики на державному рівні; показано, що неолібералізм, як культовий канон сучасної економічної політики і ринково ортодоксальна ідеологія, перманентно генерує макроекономічні ризики у найважливіших сферах і сегментах національного господарства.

Апологетично, догматично й ідеологічно спотворена економічна теорія, як правило, зумовлює помилки в практичній політиці і зумовлює серйозні макроекономічні ризики. Особливе місце серед макроекономічних ризиків займають їх різновиди, що є похідними від фундаментальних чинників. Насамперед, це – ризики "збочень" економічних теорій, а звідси економічної політики, що практикується на основі помилкових теоретичних постулатів у тій чи іншій державі. Різновидами масштабних макроекономічних ризиків можуть стати:

➤ по-перше, ризик різкого підвищення світових цін на основні енергоносії, зокрема нафту і газ, які придбає Україна для розвитку фізично й морально застарілих базових галузей національного господарства (насамперед, металургії та хімічного виробництва);

➤ по-друге, ризик чергової глибокої дезорганізації та загального ослаблення національного господарства у випадку рецидиву масового напливу на вітчизняні терени міжнародного спекулятивного капіталу з наступним його різким відтоком;

➤ по-третє, ризик остаточного закріплення України в групі країн так званої "наздоганяльної модернізації", тобто найбільш відсталіх у технологічному та інформаційному вимірі економік;

➤ по-четверте, ризик пасивного споглядання за процесом перманентного відтоку з країни найбільш кваліфікованих і підприємливих трудових ресурсів, а також талановитих молодих наукових кадрів;

➤ по-п'яте, ризик фактичної пролонгації інтенсивного відтоку фінансового капіталу в офшорні зони замість законодавчого призупинення таких процесів;

➤ по-шосте, ризик подальшої пролонгації регресивної податкової політики, що здійснюється на користь крупного, олігархічного капіталу.

Проведене дослідження дає підстави констатувати двоєдину причину надмірних макроекономічних ризиків, з одного боку, помилкова теоретична база, а з іншого, – "ризикова ортодоксія економічної політики".

Як відомо, радянська економічна модель проіснувала майже 70 років і в кінцевому підсумку зазнала тотального краху попри всіх зусиль та украй жорстких й антигуманних методів її утримання. Монблан нагромаджених системних ризиків, які жорстко заганялися всередину існуючої системи господарювання, врешті-решт, вирвався на волю розваливши при цьому вщент увесь існуючий суспільний устрій.

Значимо, що люба макроекономічна ситуація може вирішуватися міриадами способів. При цьому всяке рішення макроекономічних проблем завжди, як правило, є компромісом. Тому трансформація макроекономічних ризиків у національному масштабі, насамперед зачіпає: а) права власності; б) можливість здійснення підприємництва та бізнесу; в) ефективну грошово-кредитну систему, націлену підтримувати реальний сектор економіки; г) жорстку і водночас максимально об'єктивну систему оподаткування та справляння податків, зборів і обов'язкових платежів; д) фінансову систему, що не виступає благодатним підґрунтям лише для фіктивно-спекулятивного капіталу; е) створення найбільш сприятливих умов для інвестування інноваційної модернізації; є) підтримку трудових ресурсів, насамперед, щодо достойного рівня оплати праці, проблему протекціонізму й відкритості національної економіки тощо.

Довгострокова перспектива складається з багатьох коротких дистанцій. Розробляючи довгострокову стратегію розвитку національної економіки, найбільш прогресивні й авторитетні представники науки, а також керівники держави, які освячують дану стратегію, мають попередньо визначитись, які пріоритети взяти за основу, тобто вважати ключовими, а також у якій послідовності їх реалізовувати. Адже все робити одночасно (особливо фінансувати) не можливо. Нині ми є очевидцями, коли наукові висновки макроекономістів усе більшою мірою й частотою вступають у ризикові суперечності з реальними потребами прискореного модернізаційного оновлення.

На дану негативну дихотомію водночас накладається корупційний тренд, що відчутно гальмує економічний розвиток. Загальновідомо, що економічний розвиток – це відчутні зміни на краще, які стосуються широкого загалу. Якщо ж макроекономічні здобутки концентруються в руках олігархів (власників крупного капіталу, інтереси яких органічно сплетені з можновладцями та найбільш впливовими політиками), то ризики втрати інноваційних перспектив наближаються до одиниці, тобто є абсолютними. Отже, хто не інвестує в інновації, той не має перспектив для соціально-економічного прогресу.

Систематизація засобів та механізмів упередження (мінімізації) макроекономічних ризиків передбачає: 1) комплексний і якісний аналіз домінуючих причин і чинників та розвитку ризикових ситуацій; 2) законодавче та нормативно-правове супроводження превентивних мір та заходів мінімізації макроекономічних ризиків;

3) ресурсне, насамперед, фінансове забезпечення упереджувальних кроків ("обережності" та "стриманості") суб'єктів ризику; 4) застосування економетричних моделей виміру темпів і радикальність змін економічної ситуації; 5) інформаційне супроводження назрілих змін у найбільш ризикових сегментах національного господарства; 6) підготовка фахівців, які спеціалізуються на прогнозуванні й передбаченні ризикових ситуацій та моделюють ефективну протидію ризикам негативного характеру.

Водночас наукові оцінки мінімізації економічних (і насамперед, сегментних) ризиків, які останнім часом значною мірою забезпечується застосуванням економіко-математичних моделей та методів, зокрема VaR як однієї з квантильних мір, яка дає можливість оцінювати ризики у різних сегментах ринку і таким чином мінімізувати найбільш небезпечні позиції. Визнання методології VaR, як найбільш прийнятної у таких напрямках: по-перше, при здійсненні внутрішнього і зовнішнього моніторингу ринкових ризиків; по-друге, при вимірі хедж-стратегій; по-третє, при визначенні міри ризику відповідних угод щодо переміщення активів та можливих фінансових транзакцій.

Водночас моделювання інноваційних й модернізаційних процесів на основі економіко-математичних моделей потребує, з одного боку, значних спрощень (це має місце при застосуванні математичних моделей), з іншого боку даному процесу має передувати максимальна точність у дефініціях відповідних категорій. Компактний і водночас формульний виклад відповідних тенденцій економічного розвитку безумовно корисний, як різновид наукової оцінки. Однак, оскільки в економіці відсутні жорстко усталені причинно-наслідкові відносини і зв'язки, то цим самим зумовлюються ризики недосконалої економетричних й математичних (ендогенних) моделей, їх надмірна вузькість й обмеженість. При захопленні економіко-математичним моделюванням виникає фактично догматична оцінка макроекономічних ситуацій. Математизація економічної політики ніяким чином не враховує бажання суб'єктів господарювання демонструвати підприємливість (а отже, підприємницьку ризиковість), що є одним з її суттєвих недоліків. Тому легковажно відноситись до модних математичних течій є великим ризиком, що може негативно відбитися в економічній політиці.

Висновки. Економічна політика – це розмаїття суперечливих інтересів та суб'єктних протиріч, значною мірою не в останню чергу інспірованих ідеологічним збоченням макроекономічних теорій. Тому при розробці, а

особливо інституціональному втіленні, економічної політики, повинні обов'язково бути вмонтовані відповідні "запобіжники" (свого роду корекційні механізми), завдяки яким формуватимуться можливості, якщо не упередити, то хоча б мінімізувати ризики відхилення економічної системи від стану рівноваги. Дотримання в довгостроковій перспективі ефективної взаємодії ринкових принципів і державних регуляторів – запорука досягнення закладених в економічну політику макроекономічних цілей. Лише на таких засадах доцільно і можливо здійснювати назрілі системні макроекономічні маневри, які політики й державні діячі звично називають реформами.

Кожній економічній системі, щоб мати перспективи розвитку, потрібна господарська свобода та сильна держава. Не важливо, якою є країна великою чи малою, головне щоб у ній держава як мегаститут, була повноцінно функціональною. Адже все, що несе з собою ризики й невпорядкованість, необхідно регулювати. Ринок, як цивілізаційний здобуток, переповнений ризиками, тобто даний феномен – це не тільки динаміка й рівновага, а і стихія і хаос. Ілюзією є віра в надзвичайні можливості та впливи держави (централізованої влади), водночас таким же міражем є переконання, що ринок вчасно просигналізує про наявні та назріваючі ризики і навіть сам все відрегулює. Держава має бути регулятивно сильною, і водночас м'яко врегульовувати активність економічних суб'єктів, бо в іншому випадку інституційна рівновага порушується стихійними силами, а це гальмує можливу динаміку соціально-економічного розвитку. Таким чином, вміла і вчасна реакція державних регуляторів на поєднання економіки з ринком, організації зі стихією, господарської підприємливості зі спонтанністю, сталої рівноваги з ризиками її порушення – є свідченням й атрибутивною ознакою наявності оптимально дієздатної моделі суспільного прогресу.

1. Global risk – 2011 [Електронний ресурс] // Всесвітній економічний форум: [сайт]. – Режим доступу: <http://Global.riskreport.weforum.org>. – Назва з екрана. 2. Питсбургський саммит – заявлення глав государств "Группы 20". 26.09.2009 г. [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://news.kremlin.ru/ref_notes/300. – Назва з екрана. 3. Декларация саммита "Группы 20" в Сеуле. 12.11.2010г. [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.g20.org/Documents2010/11/>. 4. Смыслов Д. Глобальные дисбалансы и согласование национальных макроэкономических полтик в рамках "Группы 20" [текст] / Д.Смыслов // Деньги и кредит. – 2011. – № 8. – С. 7–12. 5. Френкель Дж. Капризы мировой валютно-финансовой системы [текст] / Дж.А.Френкель // Финансы и развитие. – 2009. – № 3. – С. 15–18. 6. Видатні фінансисти та сучасна практика. Енциклопедичний довідник / за ред. В.В. Фещенка, УАФР, – К., 2011. – 392 с.

Надійшла до редколегії 14.10.11